

KAYGUSUZ ABDÂL DÎVÂNI'NDA AŞK*

The Theme of Love in Kaygusuz Abdâl's Dîvân

Das Thema Liebe im Dîvân von Kaygusuz Abdâl

Fadime KURTOĞLU**

İsmail SÖYLEMEZ***

N
Ö

Bu makale, 14. yüzyıl sonu 15. yüzyılın başlarında yaşamış, önde gelen mutasavvıf şairlerden Kaygusuz Abdâl'ın *Dîvânı*'nda aşk kavramının temsillerini, sembolik boyutlarını ve tasavvufi anlam katmanlarını incelemektedir. Kaygusuz Abdâl, aşkı insanın ilâhî hakikate yönelişinde temel bir ilke, varlığın özüne dönüş sürecinde ise dönüştürücü bir güç olarak yorumlar. Kaygusuz Abdâl, aşkı insan ile Allah arasındaki ezeli bağın hem kaynağı hem de tezahürü olarak görür. Onun şiirlerinde aşk, varlığın aslına dönüşünün, benliğin yok oluşunun ve hakikatin bilgisine erişmenin temel aracıdır. Ayrıca şiirlerde aşkın tecelligâhı olarak ön plana çıkan gönül, aşkın tek mekânı olarak konumlanmıştır. Şairin kullandığı halk dili, nasihat, hitap ve alegorik anlatım, soyut bir kavram olan aşkı somut bir deneyim düzlemine taşır. Bu yönüyle Kaygusuz Abdâl, tasavvufi aşkı yalnızca bir metafizik kavrayış olarak değil, aynı zamanda insanın içsel dönüşüm süreci olarak ele alır. Divandaki şiirlerde aşk hem “mecazi” hem de “hakiki”

* Bu makale, Fadime Kurtoglu tarafından Doç. Dr. İsmail Söylemez'in danışmanlığında hazırlanan ve İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü'ne sunulan “Kaygusuz Abdâl Dîvânı'nın 'Tahlili (Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat)’” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Ana Bilim Dalı, fakurtoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0044-0455.

*** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, isoylmez@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7000-3686.

düzeylerde işlenir; böylece dünyevî sevgi ile ilâhî aşk arasındaki geçişler ustalıkla örülür. Şairin kullandığı dil, klasik şiirin estetik yapısını halk söyleyişiyle birleştirerek özgün bir mistik üslup oluşturur. Bu dilde aşk, bir arayışın, yanışın ve arınmanın sembolüdür.

Kaygusuz Abdâl Dîvânı'nda aşk, yalnızca bir tematik öge değil, aynı zamanda vahdetivücut anlayışı doğrultusunda insanın benliğinden arınarak mutlak varlığa ulaşmasını sağlayan dönüşüm sürecinin ana unsurudur. Çalışmada, *Kaygusuz Abdâl Dîvânı*'ndan seçilen beyitler aracılığıyla aşkın “mahiyeti”, “sonucu”, “şiirsel estetiği”, “insanda tecelligâhı” ve “yolu” kavramlarıyla olan ilişkisi çözümlenmiştir. Bu bağlamda çalışma metin merkezli çözümleme ve tasavvufi yorumlama yöntemlerini bir arada kullanarak aşkın çok katmanlı yapısını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, Kaygusuz Abdâl'in tasavvufi şiir geleneği içindeki özgün konumunu ve aşk anlayışının derinliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdâl Dîvânı, Tasavvuf, Aşk, İlâhî Aşk, Mecazi Aşk.

ABSTRACT

This article examines the representations, symbolic dimensions, and mystical layers of meaning of the concept of love (*'ishq*) in the *Dîvân* of Kaygusuz Abdâl, one of the prominent Sufi poets who lived in the late fourteenth and early fifteenth centuries. Kaygusuz Abdâl interprets love as a fundamental principle guiding humanity toward divine truth and as a transformative force in the process of returning to the essence of being. He conceives love as both the source and the manifestation of the eternal bond between human beings and God. In his poetry, love functions as the primary means through which existence returns to its origin, the self is annihilated, and the knowledge of truth is attained. Moreover, the heart (*gönül*), which emerges prominently in the poems as the locus of divine manifestation, is positioned as the sole dwelling place of love.

The poet's use of vernacular language, didactic tone, direct address, and allegorical narration brings the abstract concept of love into the realm of concrete experience. In this respect, Kaygusuz Abdâl approaches mystical love not merely as a metaphysical notion but also as an inner process of human transformation. In the poems of the *Dîvân*, love is treated on both "metaphorical" (*mecazî*) and "true" (*hakikî*) levels, skillfully weaving transitions between worldly affection and divine love. The language employed by the poet combines the aesthetic structure of classical poetry with elements of folk expression, thereby creating an original mystical style. Within this linguistic framework, love becomes a symbol of seeking, burning, and purification.

In the *Dîvân* of Kaygusuz Abdâl, love is not only a thematic element but also the central component of the transformative process through which the human being is purified of the self and attains absolute being in accordance with the doctrine of *waḥdat al-wujūd* (the unity of existence). Through selected couplets from the *Dîvân*, this study analyzes the relationship of love with the concepts of its "nature," "outcome," "poetic aesthetics," "its locus of manifestation in the human being," and its "path." In this context, the article aims to render visible the multilayered structure of love by employing text-centered analysis alongside Sufi interpretative methods. The findings highlight Kaygusuz Abdâl's distinctive position within the tradition of Sufi poetry and reveal the depth of his conception of love.

Keywords: Kaygusuz Abdâl Divanı, Sufism, Love, Divine Love, Metaphorical Love.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Studie untersucht die Darstellungen, symbolischen Dimensionen und mystischen Bedeutungsebenen des Liebesbegriffs im Dîvân des bedeutenden sufischen Dichters Kaygusuz Abdâl, der Ende des 14. und Anfang des 15. Jahrhunderts lebte. Kaygusuz Abdâl interpretiert die Liebe als ein zentrales Prinzip in der Hinwendung des Menschen zur göttlichen Wahrheit und zugleich als transformierende Kraft im Prozess der Rückkehr des Seins zu seinem Ursprung. Er sieht die Liebe sowohl als Quelle als auch als Manifestation der ewigen Verbindung zwischen Mensch und Gott. In seinen Gedichten ist die Liebe das zentrale Mittel, um zur Essenz des Seins zurückzukehren, das eigene Selbst aufzulösen und Erkenntnis der Wahrheit zu erlangen. Darüber hinaus wird das Herz, das in seinen Gedichten als Manifestationsort der Liebe hervorsticht, als ihr einziger Raum positioniert. Durch die Verwendung von Volkssprache, Lehrversen, direkter Ansprache und allegorischer Darsteller gelingt es Kaygusuz Abdâl, das abstrakte Konzept der Liebe auf die Ebene konkreter Erfahrung zu übertragen. In diesem Sinne begreift er die mystische Liebe nicht nur als metaphysisches Konzept, sondern auch als inneren Transformationsprozess des Menschen. Die Gedichte des Dîvân behandeln die Liebe sowohl auf bildhafter (*mecazî*) als auch auf wahrer (*bakîkî*) Ebene, wodurch die Übergänge zwischen weltlicher Zuneigung und göttlicher Liebe gekonnt herausgearbeitet werden. Die vom Dichter verwendete Sprache kombiniert die ästhetische Struktur klassischer Poesie mit volkstümlicher Ausdrucksweise und schafft so einen einzigartigen mystischen Stil, in dem Liebe als Symbol für Suche, Innigkeit und Läuterung erscheint. Zusammenfassend ist die Liebe im Dîvân von Kaygusuz Abdâl nicht nur ein thematisches Element, sondern das zentrale Prinzip des Transformationsprozesses, durch den der Mensch gemäß dem Konzept der *Vahdet-i Vücut* (Einheit des Seins) von seinem Selbst gereinigt wird und das absolute Sein erreicht. In der vorliegenden Arbeit werden ausgewählte Doppelverse aus dem Dîvân analysiert, um den Liebesbegriff in Bezug auf sein Wesen, sein Ergebnis, seine poetische Ästhetik, seinen Ort der Manifestation im Menschen und seinen Weg zu untersuchen. Methodisch werden rein textliche mit mystisch-theologischen Interpretationen kombiniert, um die mehrschichtige Struktur der Liebe sichtbar zu machen. Die Ergebnisse verdeutlichen die besondere Stellung Kaygusuz Abdâl's in der sufischen Dichtungstradition und die Tiefe seines Liebesverständnisses.

Schlüsselwörter: Dîvân von Kaygusuz Abdâl, Sufismus, Liebe, göttliche Liebe, bildhafte Liebe.

Giriş

11. yüzyıldan başlayıp 14. yüzyıl ortalarına kadar süren Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri süreciyle birlikte Anadolu'da dinî ve kültürel değişim başlamıştır. Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde önemli rol oynayan Ahmet Yesevî, Arslan Baba, Hacı Bektâş Veli gibi mutasavvıflar İslami değerleri anlatırken halkın anlayabileceği bir dili kullanmaya gayret etmişlerdir. Türkçe şiir ve deyişleriyle ifade ettikleri tasavvufî öğretileri, halk tarafından kabul görmüş, İslamiyet'in bireysel ve toplumsal hayata nüfuzunu kolaylaştırmışlardır. Türkistan'da Ahmet Yesevî ile başlayan tasavvuf hareketi artık Anadolu'yu yurt edinmiş, edebiyat alanında da bir sanat unsuru olarak yer almıştır.

Tasavvuf, ahlakın temelini korku veya ödül beklentisine değil aşk, sevgi ve vahdet fikri üzerine kurmuştur. Bu yönüyle yüzyıllar boyunca hem İslam'ın derin felsefi düşüncelerine hem de şiir ve sanat hayatına yön vermiştir. Kalpten gelen sevgiyle derin bir ilâhî yaşam anlayışı sunan tasavvuf, İslam'ın sanatla bütünleşmiş hâli, insanı Allah'a ulaştıran dolayısıyla da kişinin kendi ilâhî kimliğine ve özgürlüğüne kavuşmasını sağlayan yol (Sunar, 1978: 10) olarak bilinmektedir. Tasavvuf edebiyatında aşk, yalnızca duygusal bir deneyimi değil, insanın varoluşsal dönüşümünü ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam düşüncesinde aşk, “benliğin yokluğu” ve “hakikatin bilgisine erişim” anlamında Tanrı'ya yönelişin en yüce merhalesidir (Kurnaz, 2001: 47). Bu bağlamda aşk hem bilginin hem de varlığın anahtarı hâline gelmektedir.

Tasavvufu şiirlerine ustalıkla yansıtan mutasavvıflar arasında yer alan Kaygusuz Abdâl, Alevi-Bektaşî edebiyatının öncüsü olarak kabul edilmektedir. Asıl adı Alâaddin Gaybî olan Kaygusuz Abdâl, 1341/1342-1444 yılları arasında yaşamıştır. Alâiye¹ Sancağı Beyi'nin oğlu olan Kaygusuz Abdâl, 18 yaşında Abdâl Mûsâ'ya bağlanmış, onun müridi olmuştur. Şeyhi Abdâl Mûsâ'nın emrini yerine getirerek Anadolu, Balkanlar ve Mısır'a gitmiş; buraların İslamlaşması için alperenlik görevini yerine getirmiştir (Güzel, 2019: 18, 88). Abdâl Musa'nın Bektaşiliğin piri kabul edilen Hacı Bektâş Veli'nin müridi olması², Kaygusuz Abdâl'in da ona intisap etmesi münasebetiyle Alevi-Bektaşî geleneğinde son derece önemli bir konuma sahiptir.

1 Alâiye, günümüzde Antalya iline bağlı Alanya ilçesinin eski adıdır (Bostan, 1989: 339).

2 Abdâl Mûsâ, Hacı Bektâş Veli'nin müridi ve Hatun Ana muhibbidir. Hatun Ana'nın Hacı Bektâş'a yaptırdığı türbede bir süre kalmıştır. Orhan Bey zamanında gazâlarda bulunmuş, bu

Türk tasavvuf edebiyatının ve Bektaşî geleneğinin önemli temsilcilerinden olan Kaygusuz Abdâl'in manzum, mensur ve manzum-mensur 17 eseri mevcuttur. Eserlerinde eleştiri, nasihat ve mecaz üslubuyla derin tasavvufi anlamlarla yoğrulmuş bir ifade biçimi geliştirmiştir. Bu ifade biçiminin merkezinde ise aşk yer almaktadır. Gölpınarlı'ya (1955: 33) göre, aşkı merkezî bir tema hâline getiren Kaygusuz Abdâl, divanında tasavvufi aşkın hem metafizik hem de estetik boyutlarını bir arada işlemektedir. Kaygusuz, aşkı yalnızca Allah'a duyulan sevgi olarak değil, "benliğin çözülüşü" ve "birliğe dönüş" süreci olarak ele almaktadır.

Aşk, Arapça *aşq* kökünden türeyen, birine ya da bir şeye karşı hissedilen çok derin sevgi ve güçlü bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2010: 79). Tasavvufta aşk ise sevginin en üst seviyesi; insanın bütünüyle sevgiye teslim olması, var oluşun esası ve amacı hâline dönüşmesidir. Sevgiyi çeşitli bölümlere ayıran sufiler en üst basamağa aşkı konumlandırırlar ve aşkı sevginin en yüce biçimi olarak değerlendirirler (Uludağ, 2016: 48). İnsanlık tarihinin en eski ve kapsayıcı duygularından biri olan aşk, tasavvuf edebiyatında, yüce yaratıcıya ulaşmanın en önemli aracı olarak görülmektedir.

Bektaşîliğin aslı aşktır, vahdet ise bu aşkın buluşma noktasını oluşturur (Sunar, 1978: 109). Kaygusuz Abdâl için aşk, daha 18 yaşındayken bir ahunun ardından yollara düşürüp Abdâl Mûsâ dergâhına kadar götüren gönlündeki tarifsiz duygunun adıdır.³ Onun için aşk, beşerî bir duygunun zuhuru olmanın ötesinde, Hakk'a ulaşmayı mümkün kılan bir köprü işlevi taşır.

gazaların birinde bir Yeniçeri'den aldığı "üşküf"ü başına giymiştir. Bektaşîlerin "elifi tac" mın bu temele dayandığı kabul edilmektedir (Köprülü, 1939: 16).

- 3 Gaybî Beğ, 18 yaşına gelince günden güne sararıp solmaya başlar. Babası bu duruma çok üzülür ve Gaybî'nin arkadaşlarına nedenini sordurur. Gaybî, içinde bir aşk olduğunu ancak ne olduğunu kendisinin de bilemediğini ifade eder. Gaybî bir gün avlanmak üzere Alanya'dan yola çıkar ve yolda bir ahu ile karşılaşır. Aradığı avı bulan Gaybî oku atar, ok ahunun sol koltuğuna saplanır. Ahudan kan akarak kaçır, uzaklaşır. Gaybî bir türlü ahuyu yakalayamaz ta ki Tekke Köyü'nde bir dergâhın kapısından içeri girinceye kadar onu takip eder. Burası velâyet erenlerinden Seyyid Abdal Mûsâ Sultan'a aittir. Gaybî, dergâhtaki dervişlere ahuyu sorar onlar da görmedik derler. Dervişler, Gaybî'yi Abdal Mûsâ'nın huzuruna çıkarırlar ve durumu anlatır. Abdal Mûsâ, kolunu kaldırıp koltuğunun altına saplanmış oku gösterir. Gaybî okun kendi attığı ok olduğunu görür ve ahu suretinde görünenin Abdal Mûsâ olduğunu anlar. Sultan, her gördüğü cana ok atmaması gerektiğini söyler. Gaybî pişmanlık, korku ve heyecanla Sultan'ın elini öpüp niyâz eyler. Gaybî, tarikat usulünce tıraş edilir, tac ve hırka giyer, kemer bağlanır, posta oturtulur. Bundan sonra dünyadan vazgeçip, Allah'a tevekkül eder (Güzel, 2020: 11-14).

Bu çalışma Kaygusuz Abdâl'in tasavvufi düşünce dünyasında aşkı nasıl anlamlandırdığını, divanında ilâhî aşkın hangi yönleriyle işlediğini ve aşkın insanı dönüştüren yolculuğunun nasıl ele aldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma özelliği taşıyan bu çalışmada doküman incelemesi yapılarak *Kaygusuz Abdâl Dîvânı*'nda aşk kavramının geçtiği beyitler tespit edilmiş, belirli başlıklar altında toplanmış ve tasavvufi kavramların anlamları açıklanarak yorumlanmıştır. Kaygusuz Abdâl'in aşka dair genel yaklaşımı analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Kaygusuz Abdâl Dîvânı

Kaygusuz Abdâl'in manzum, mensur ve manzum-mensur 17 eseri olduğu bilinmektedir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda, onun seçkin mecmualarda yer alan bazı şiirlerinin yanı sıra *Minber-nâme* ve *Gerber-nâme* gibi kısa mesnevileri neşredilmiştir. Kaygusuz Abdâl'in kendisinin kaleme aldığı mürettep bir divanı ise mevcut değildir (Güzel, 2022: 79, 94). Eldeki divan kendisinden sonra araştırmacıların çalışmaları ve gayretleri sonucu ulaşılan şiirlerin derlenerek bir araya toplanmasıyla tertip edilmiştir. Bu konuyla ilgili Mustafa Sever tarafından Kaygusuz'un hayatı, eserleri ve şiirlerinin yer aldığı *Kaygusuz Abdâl Dîvân* adlı çalışması, Abdurrahman Güzel'in *Kaygusuz Abdâl Dîvânı* adlı çalışması bulunmaktadır. Bugüne kadar en kapsamlı çalışma Abdurrahman Güzel'in Türkiye ve dünyadaki yaklaşık 250 yazma nüshayı inceleyerek hazırladığı *Şehzâde Alaâddin Gaybî Kaygusuz Abdâl Külliyyatı (Hayatı-Eserleri-Metin- Sözlük- Kaynaklar)*⁴ dır. Güzel, bu çalışmasının içerisinde çeşitli şiirlerini derleyerek mürettep bir divan hâline getirmeye çalışmıştır. *Kaygusuz Abdâl Dîvânı* içinde "Tevhîd", "Na't", "Dolab-nâme", "Tercî-i Bend'ler", "Terkîb-i Bend", "Müstezâd", "Gazel", "Mukatta'ât", "Şathiye" ve "Salât-nâme" bölümleri yer almaktadır. Toplam 3431 beyit ve 15 dörtlükten oluşan divanda Allah, peygamberler, ayet, hadis, ahiret, haram, helal, pîr, tâlib, rind, cihân, aşk, tarihi ve efsanevi şahsiyetler, nehirler, dağlar, eşyalar, meslekler yemekler, güzellik, gezegenler, hayvanlar gibi konular işlenmektedir. Beyitler incelendiğinde 1266 defa geçen 'ışk (aşk) kelimesi tasavvufi konular arasında yer alan ve en çok tekrar eden kelimedir.

4 Abdurrahman Güzel tarafından hazırlanan, Şehzâde Alaâddin Gaybî Kaygusuz Abdâl Külliyyatı (Hayatı-Eserleri-Metin- Sözlük- Kaynaklar) adlı eser bu makalede ana kaynak olarak kullanılmıştır.

2. Kaygusuz Abdâl'a Göre Aşk

Aşk, duygusal derinliği ve dönüştürücü etkisiyle insanlık tarihi boyunca sanat, edebiyat alanlarında bireysel ve toplumsal anlatıların merkezine yerleşmiştir. Tasavvuf edebiyatında ilâhî aşk şeklinde yüceltilen bu tema Allah'a ulaşmanın en güçlü yolu olarak eserlere konu olmuştur. *Kaygusuz Abdâl Dîvânı*'nda en yoğun işlenen tema aşktır.

Alevi-Bektaşî öğretisi merkezine ilâhî aşkı alan, onu hayatın anlamı ve hedefi kabul eden anlayıştır. Bu nedenle bu yolda aşk, imanın özü olarak görülmüş; insanın olgunluk mertebesine erişmesinin temel şartı sayılmıştır. Hakk'a, Muhammed'e, Ali'ye ve Ehlibeyit'e duyulan sevgi ve bağlılıkla kurulan Alevi-Bektaşî yolunda aşkla dolan canlar, Hakk'ın ve dostun etrafında semaha durur; turnalar kanadında şaha varmayı hayal ederler. Benliklerinden geçip hiçliğe ererek hakikate ulaşmayı amaçlarlar (Tatar ve Tatar, 2014: 63). Alevi-Bektaşî öğretilinde Hak-Muhammed-Ali yolu esastır ve bu yolda tevhit bilinciyle gönlü Hak aşkıyla donatmak ve yolun sonunda Hakk'a ulaşmak tüm yaşamın gayesidir. Bu öğretiyi şiiirlerine ustalıkla yansıtan Kaygusuz Abdâl'a göre aşk, yüce yaratıcı olan Allah'a ulaştıran çok güçlü ve derin bir duygudur. Aşk; hakikatin kendisidir, doğru olandır, benliği arındırandır, nefsi yok edendir, aklı kaybettirip kendinden geçirendir, yakıp yok edendir. Aşk, insanı öyle bir hâle düşürür ki aşğın bu konuda kınanmak umurunda bile değildir. Âşık kendinden, dünyadan, nefsinden, giyim kuşamından vazgeçmiştir. Allah'a ve ilâhî hakikate ulaşmaktan başka hiçbir şeyin önemi yoktur. Tüm bunların yaşandığı mekân ise âşğın gönlüdür. Gönül temiz olmalı, arınmış olmalı, nefsanî duyguları barındırmamalıdır. Çünkü orada tek ve bir olan Allah aşkı yer almaktadır. Bu yüce duygunun yanına diğerleri yakışmaz. Âşğın amacı hakikate ulaşmaktır, Hakk'ta fânî ve yok olup Hak ile bâkî olmaktır:

*Bir kanda yile batdı gönül çün kim ezelde
Vuslat olagör 'ışka gönül çün asılundur (G, 276/17, 128)
Tşk elinden ölenün fenâsı 'ayn-ı bâkâdür
'Âşıkun ma'sûke yolunda cânı kurbân olsa boş (G, 321/92, 721)*

2.1. Aşkın Mahiyeti: Hakikate Giden Yol

Kaygusuz Abdâl, aşkı hem hakikatin özü hem de hakikate giden yol olarak görmektedir. Alevi- Bektaşî inancında hakikat, insanın kendi varlığındaki özü tanınması ve Hak ile birliğe ulaşması anlamına gelmektedir. Hakikat, Dört Kapı Kırk

Makam'ın Şeriat, Tarikat ve Marifet aşamalarından geçerken ahlaki olgunluk, nefsi arınma ve manevi kavrayışın gelişmesiyle ulaşılan son kapıdır. Böylece şaire göre ilâhî aşk, Allah'a ulaşmak isteyen kişiyi Hakikat kapısına eristirecek vazgeçilmez bir rehber niteliğindedir. Doğruluk ve içten bir çabayla beslenen bu aşk, kişiyi vahdete yani birliğe ulaştırır. Aynı zamanda aşk, Allah'ın varlığına delil olarak kabul edilmektedir:

*İy tâlib-i Hakke berây-ı vahdet
Tşk-ı hakikat sıdk-ı himmet (Tcb, 242/ 1, 1)
Tşk ile özünü vâsıl idersin
Bi-küllü vücûdun ola pür-nûr (Tcb, 247/ 1, 84)*

Kaygusuz Abdâl, Allah yoluna talip olan kişiye seslenerek vahdet yani birliğe ulaşmak için ilâhî aşkı, doğruluğu, sadakati ve içtenlikle gayreti esas almayı öğütlemektedir. Allah'a duyulan aşk ve doğrulukla ona ulaşma çabasını ifade etmektedir:

*İy tâlib-i Hakke berây-ı vahdet
Tşk'ı hakikat sıdk-ı himmet (Tcb, 242/ 1, 1)*

Kaygusuz, aşk yoluna girmek isteyen kişiye ilâhî aşka ulaşmanın koşulu olarak bu aşkın gerçekliğini inkâr etmemeyi ve cehaletten arınmayı öğütler. Aşkı ise hakikatın kendisi olarak tanımlamaktadır:

*İy tâlib-i 'ışk olma münkir
Bu cehâletün defterini dürr (Tcb, 246/ 1, 79)*

Şair, kendisini hakiki aşkın yani Allah'a duyulan ilâhî aşkın kanıtı ve ayrılık acısıyla yoğrulmuş toprak olarak tanımlamaktadır. İlâhî ayrılığın zehrini içine çekip toprak gibi yokluk makamına erişmiştir. Hem tevazunun hem de yeniden doğuşun sembolü olan toprağa benliğini veren aşık, hiçlikte hakiki varlığa ulaşmaktadır. Aşk, hakikati gösteren bir iz, yoldur. Bu yolda yürüyen aşk yolcusu göz yaşıyla arınır, benliğini terk eder Hakk'a ulaşır:

*Tşk-ı hakîkate delîlem ben
Fûrkat agusunun torpakıyam (Tcb, 251/ 2, 152)*

Şair, marifetin⁵ canlı kalarak güzelleşip hayat bularak hakikate ulaşabilmesi için insanın Allah'ın varlığını ve birliğini kabul ettiği manevi alanı aşk ile beslemesi gerektiğini nasihat etmektedir. Dört Kapı Kırk Makam anlayışında Marifet kapısı, kişinin kendini tanıyarak bilgiyi hikmete dönüştürdüğü aşamadır. Bu aşamada kendini bilme sürecini canlı tutarak Hakikat kapısına geçişi mümkün kılan ise ilâhî aşktır. Şair, insanın manevi dünyasındaki dönüşümün ilâhî aşk aracılığıyla mümkün olabileceğini, tevhit bilincinin ise sadece akılla değil aşkla beslenmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

Suvar 'ışk sıyyyla tevâd bâgını
Ma'rîfet bâstânı gelsün revnaka (Ş, 465/344, 35)

İkilik duygusunu yenip tevhit bilincine ulaşmak yalnızca aşkın gücüyle mümkündür. Bu aşk ruhumuzda var olan bir cevherdir. Çünkü Allah'ın varlığının bir parçasıdır. Allah aşkı “Küntü kenz” sırrıyla hem kâinatı hem de insanı var etmiş, her ikisine de varlığın derin anlamını yüklemiştir (Fığlalı, 1990: 219). Kaygusuz Abdâl'in şiirlerinde aşk hem bireysel hem de ilâhî bir vesile olarak ele alınmakta; insanın özünün marifette diri kalmasını sağlayan ve hakikate ulaştıran dönüştürücü bir işlev üstlenmektedir. Kaygusuz, aşkı cehalet ve ayrılığı gideren bir nur olarak ifade etmekte ve vahdetivücut anlayışı çerçevesinde bütün varlığı aydınlatan bir hakikat olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda şair, aşkı bilginin, marifetin ve varlık anlayışının merkezine yerleştiren temel bir tasavvufi ilke olarak sunmaktadır.

2.2. Aşkın Sonucu: Fenâ ve Bekâ

Tasavvufta fenâ ve bekâ, insanın nefsinin aşarak Hak ile bütünleşme sürecini ifade eder. Fenâ nefsin yok oluşu, bekâ ise bu yok oluşun ardından Hakk'ta kalıcı varlığa ulaşmayı ve hakiki birliğe erişmeyi simgeler. Kaygusuz Abdâl'a göre aşk yolunda nihai amaç benlikten geçerek Hak ile bâkî olmaktır. Şair, insanın benliğini aşk ile arındırması ve nefsinden sıyrılarak Allah'a ulaşmasıyla manevi aydınlanmanın gerçekleşeceğini ve insanın Allah'ın tecellisine kavuşacağını ifade eder:

İşk ile özüni vâsıl idersin
*Bi-küllü vücûdun ola pür-nûr*⁶ (Tcb, 247/1, 84)

5 Vakıf olma, doğrudan tanrıdan gelen aracı olmadan içsel tecrübeyle elde edilen bilgi (Cevizci, 2005: 880; Mutçalı, 1995: 563; Uludağ, 2016: 236).

6 Tasavvufta nûr, “Allah'ın isimlerinden biri; Allah'ın zahir ismiyle tecelli etmesi, yani tüm eşyanın suretlerinde kendini gösteren ilâhî varlık.” (Uludağ, 2016: 280).

Kaygusuz'a göre Allah'a duyulan aşk ile “*keül olmak*” kişinin benliğinden sıyrılıp Allah'ta yok olma (fenâ fillâh) ve Allah ile bâkî olma (bekâ billâh) arzusunu ifade etmektedir.

Fenâ, insanın taşıdığı tüm sıfatlardan ve huylardan sıyrılarak olgunlaşması tam hâle gelmesidir. Giden tüm sıfat ve huylarının yerini Allah'ın mükemmel olan huy ve sıfatları alır. Kul tüm nefsi arzularından kurtulup Allah'ın iradesine teslim olur, Allah'a ulaşır. Allah'ın varlığında yok olan kulun, fânî olmasına *fenâ fillâh* denir. Bekâ ise kulun Allah'ın her şeyden üstün olduğunu anlaması, kendinde olandan vazgeçip Allah'ta olanla bekâya ermesidir. Kulun nefsinin kötü taraflarından arınması, Allah'ın rıza gösterdiği güzel ahlakla kendini donatması yani Allah'ta bâkî olma durumuna *bekâ billâh* denir (Cebecioğlu, 2009: 80, 81, 208, 209).

Berü gel bâtrımı kılma melâl

Tşkun beni kim küll eyledi küll (Tkb, 262/2,93)

Şair, gönlüne seslenerek daha önceleri huzurluyken şimdi aşk ile harap olmasının nedenini sorar. Mamur olan gönül dünyevî ve nefsi arzuları barındırır ilâhî aşk gönülde yer alınca insanı kendi varlığından soyutlayıp nefsi yok eder. Bu yok oluş bir arınma ve dönüşüm sürecini ifade etmektedir. İnsanın kendi benliğinden geçip Hak'ta yok olması hâli (fenâ fillâh) ve sonrasında benlikten sıyrılıp Hak ile bâkî olma hâli (bekâ billâh) dir.

Gel abî gönül n'oldı hâlün bir bana söyle

Sen ma'mûr iken 'ışk ile vîrân niçün oldun (G,365/160,1270)

Şair dizelerinde, aşkın bireyi fenâ ile yok ederken aynı zamanda bekâ boyutuna ulaştıran dönüştürücü yönünü ortaya koymaktadır. Benlik eriyip yok olurken bütün varlık Allah'ın zahir ismiyle tecelli ettiği pür-nûr hâline gelir. Böylece aşk hem yok edici hem de Allah'a ulaştıran bir deneyim olarak, bireysel varlık ile ilâhî hakikatin tezahürü arasında bir köprü kurmaktadır.

2.3. Aşkın Şiirsel Estetiği: Mecazdan Hakikate

Tasavvuf edebiyatında mutasavvıflar ilâhî aşkı beşerî aşk şeklinde betimlemişlerdir. İlâhî aşkla ilgili duygularını teşbih ve temsillerle anlatmışlardır. Bunun en güzel

örneklerinden biri Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisidir. Teması Allah aşkı olan kaside, gazel veya mesnevilerde sevgilinin kaşı, gözü, zülfü, gamzesi, hâl ve tavırları, sembolik, mecazi ve dolaylı anlatım öğeleri sıklıkla kullanılmıştır. En çok kullanılan örneklerden bir diğeri de gül ve bülbüldür. Gül maşuk, bülbül aşıktır. Aşk konusunda insanı etkisi altına alan ve kendinden geçiren şarap, mey, bâde, kadeh gibi kelimelere sık sık yer verilmiştir (Ögke, 2020: 172).

Kaygusuz Abdâl, Leylâ, Mecnûn, gülistan, gül, bâde, şarap, kadeh gibi aşk sembollerini ustalıklı kullanmaktadır. Bu semboller ilk bakışta dünyevî aşkı anımsatsa da esasında tasavvufî aşkın mecazlarla anlatımıdır:

*Gerek ki 'aşk' ışk ile esîrin ola ber dem
Bu bir dem için bâde-i câm neye gerekdür (G, 281/30, 196)
Yüzüm suyunı 'ışk ile gönül yire dökdi
Hâlîmî dabı Mecnûn hâline beten eyler (G, 282/33,209)*

Aşkın ezelden beri kendisinin yolu olduğunu, aşkı varoluşun özü olarak görmekte ve bu aşkın neşesiyle bir tecelli alanı hâline geldiğini gülümseyen gülün bahçesi benzetmesiyle anlatmaktadır:

*İşk idi başum zîrâ ezelden
Gülîstan-ı gül-i bandân oldum (Tcb, 248/2,97)*

Şair, Allah'a duyduğu aşkın hayalinin alemler içinde bir destana dönüştüğünü Leylâ ve Mecnûn gibi efsaneleştiğini dile getirmektedir:

*'Alemler içinde destân oldu
İşkun hayâlî Leylâ vü Mecnûn (Tcb, 253/2,180)*

Allah'ın güzelliği öyle büyüleyicidir ki aşkın gönlünde aşk yangını başlatır ancak şair aşktan dolayı çektiği sıkıntıdan şikâyet etmeyip bunu bir nimet olarak görmektedir:

*İy turreşi fitne saçı sünbül
İşkun cefâsı cânuma kâbil (Tkb, 261/2, 93)*

İlahî aşkı tadan ve manevi sarhoşluk hâlinde olan kişi akıl ile hareket edemez. Nefis yok olur, benlik erir ve en yüce makamdakiler bile bu aşkla mest olur. Şair, bu yüce aşkın etkisiyle tüm dünyevî şeyleri, benliğini terk ettiğini ifade etmektedir:

*İşk elinden içeli bu bâde buşâr ola mı
Şâh mestdür şâh ile ol kaldığı bâzâr mest (G, 267/1, 15)*

Şair, kadeh sembolünü kullanarak, ilâhî aşkın kendinden geçiren, akli ve benliği aşan coşkusunu anlatmaktadır. Gönlün aşkı sunması ilâhî hakikate yönelişi ifade etmektedir. Cübbe, destâr ve ferâce sembolleriyle ise dinî-sosyal giysilerin anlamsızlığını vurgular; çünkü aşk, insanı şekilcilik ve toplumsal rollerin ötesine taşıyan gerçek bir dönüşüm gücüne sahiptir:

*İşk kadehini çünkü gönül elüme sundu
Güdi ferâce kullana ne cübbe vî destâr (G, 282/32, 206)*

Kaygusuz, dizelerinde aşkı hem bireysel bir duygu hem de şiirsel bir estetik çerçevesinde evrensel bir deneyim olarak ele almaktadır. Aşkı sadece gönül çilesi ve tutku olarak değil aynı zamanda ruhun dönüşümünü yansıtan bir olgu olarak sunmaktadır. Mecazdan hakikate uzanan bu estetik yolculuk, dil ve imge aracılığıyla duygusal ve kavramsal bir derinlik kazandırmaktadır.

2. 4. Aşkın İnsanda Tecelligâhı: Gönül

Kaygusuz Abdâl'a göre aşkın mekânı, tecelli ettiği yer gönüldür. Aşk gönülde çok güçlü bir sırdır ve gönülde zuhur ettiğinde insanı kendinden geçirir, mest eder. Kişi manevi sarhoşluk hâlinindedir, söylediği her sözde mestlik içindedir. Bu durum tasavvufta sekr hâliyle ilişkilendirilebilir.

Mest hâli tasavvufta aşkın tüm varlığına aşkın hükmetmesi, derinlemesine etkilemesi, sekr hâli ise zahîr ve bâtını tüm kaygıları bırakıp Allah'a yönelmek, güçlü bir tecelli ile kendinden geçip zevke erme hâli (Uludağ, 2016: 235, 310) anlamına gelmektedir:

*İşk ile gönlüm içinde bitdi bu esrâr mest
Mest-i 'îşk olanların olur kamu güftâr mest (G, 266/1, 1)*

Kaygusuz, kendisinin ilâhî aşk hâliyle aklını geride bırakıp gönlüyle yola devam ettiğini belirtmekte, bu aşk ile bakınca dünyanın ve dünyadaki tüm varlıkların Allah’a yönelip aşk sarhoşluğu içinde olduğunu görmektedir:

*Mest-i lâ-ya’kıl oluban ‘ışka virdüm gönlümi
‘İşkıla bakdum cibânda ne ki var devvâr mest (G, 266/1, 2)*

Şair, gafletten uyanıp gönlünde gerçek saadeti bulduğunu ve aşk ile mest olarak kendinden geçtiğini ifade etmektedir:

*Kaygusuz Abdâl’ı gör kim mest olupdur ‘ışk ile
Zîrâ kim gönülde buldı devlet-i bî-dâr mest (G, 266/1, 14)*

Şair, gönlün piri ve kılavuzu olarak aşkı görmekte; bu aşkın insanı gerçek kulluğa götüren, gösteriştan uzak bir yol olduğunu vurgulamaktadır:

*Çün ‘ışkı gönül pîr idiniüp kulluğa turdun
Geç ko ahî bu efsâne cünbişüni terk it (G, 270/6, 53)*

Melekler aleminden bu âleme tertemiz gelen insan ruhu vücut bulunca dünyevi emellerle kirlenir. İlahî hakikate ulaşabilmek için nefsi ve gönlü bu kirlilerden arındırmak ve saflaştırmak yani tasfiye-i nefis, tezkiye-i kalp yapmak gerekmektedir (Uludağ, 2016: 345). Aşkın yerinin saf, temiz ve samimi bir gönül olduğunu vurgulayan şair, bu aşkı yaşayabilmek için gönlün temizlenmesi yani nefsanî arzulardan arındırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu durum tasavvufta tezkiye (temizlenme) ve tasfiye (saflaştırma) kavramlarına işaret etmektedir:

*‘İşkun mekânı sıdkîle bir arı gönüldür
Bu ‘ışkı gönül görmeye her biri temizler (G, 279/25, 170)*

İnsan öncelikle iç dünyasını arındırıp dış dünyaya takılıp kalmadan toprak gibi alçak gönüllü davranmalıdır. Tüm yaratılanları Yaradan’dan dolayı sevmeyi öğrenmelidir. Herkese karşı hoşgörülü, iyi ve güvenilir olmalıdır. Sürekli yakarış, aşk ve coşku hâlinde Allah ile içten bir bağ kurmaya çalışmalıdır (Fırlıklı, 1990: 177). Kaygusuz Abdâl, aşkın tecelli ettiği mekân olan gönül üzerindeki arındırıcı rolünü ortaya koymaktadır. Gönül, aşk sayesinde bilinç hâllerinden sıyrılarak mest olur, sadakat ve samimiyetle temizlenmiş bir mekânda ilâhî hakikate ulaşır. Böylece aşk, yalnızca duygusal bir yoğunluk değil, gönlün arınması ve manevî gerçeklikle buluşması süreci olarak ifade edilmektedir.

2.5. Aşkın Yolu: Melamet

Kendisini hem *tâlib*⁷ (isteyen) hem de *matlûb*⁸ (istenen) olarak tanımlayan Kaygusuz Abdâl, kulan Allah'ı aradığını Allah'ın da kulu aradığını vahdetivücut⁹ anlayışına işaret ederek Allah'ın kul üzerindeki tecellisini ifade etmektedir. İlahî aşkı kınanmaya aldırmadan, gizlemeden, gösterişten uzak sadece Hakk'a ulaşmak için derin yaşadığını belirterek melamet¹⁰ ehlinin özelliğini vurgulamaktadır:

Anla ki benem tâlib ü matlûb

Tabl u melâmet 'ışk ile çal hâl (Tcb, 244/1, 46)

Kaygusuz, aşk yoluna giren kişinin ayıplanmaya kınanmaya rağmen yolundan dönmediğini dile getirmekte ve bu aşkın sonunda insanı yakıp yıkabileceğini ifadeyle uyarıda bulunmaktadır. İlahî aşk yolunun yok edici güçte olduğunu darağacı benzetmesiyle vurgulayarak hazırlıklı olmak gerektiğini ifade etmektedir:

Bunca ki melâmet görüben 'ışkı komaşsın

Sakin ki seni 'ışk i gönül kalmaya berdâr (G, 275/15, 121)

Şair, kendi nefesine hitap ederek aşk yolunda kınanmanın kendisi için uygun bir durum olduğunu melameti yüceltici bir hâl olarak anlatmakta ve aşk ne yaparsa yapsın gönülünün hoşnut olduğunu teslimiyetle ifade etmektedir:

Sana yiridir 'ışk ile bu melâmet olmak

'İşk ne ki kalur sana gönül kâilli hoşeyler (G, 277/19, 139)

7 Tâlib; Arapça t-l-b kökünden gelir, arayan, talepte bulunan, arzu eden, istekte bulunan, isteyen. Tasavvufta, "Tarikata girmek isteyen kişi" anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 1197; Çağbayır, 2007: 4566; Devellioğlu, 2002: 1029; Mutçalı, 1995: 525).

8 Matlûb; istenilen, talep edilen, aranan, maksat. Tasavvufta karşılığı Allah' tır. İsteği olmayanın Matlûbu olmaz (Devellioğlu, 2002: 586; Uludağ, 2016: 342).

9 Varlığın birliği anlamına gelen vahdetivücut, Allah dışında varlık olmadığı kavrayış ve bilincine ermek temeline dayanan tevhit anlayışıdır. Bu anlayışta Allah ve onun tecellilerinden başka hiçbir şeyin gerçek bir varlığının olmadığı bilinir. Vahdetivücut konusunda iki görüş mevcuttur. Birincisi; Heme ust: her şey odur. Alemdeki var olan her şey Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisinden ibarettir. Yaratılan her şey de Allah'ın kudretinin ihtişamını görmek ve düşünmek gerekir. İkinci görüşe göre; Heme ez ust: Her şey onandır, Onun eser-i hakikatidir". Allah'ın benzerinin olmaması hükmüne aykırı düşmemek için ulemaca kabul edilen görüştür (İz, 2024: 129-132; Ögke, 2020: 469).

10 Kınayanın kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir. Hak yolda yürüten aşıklar kınanmayı göze alır, aldırış etmezler. Melamet ehli ise melamet yolunu tercih edenlerdir (Uludağ, 2016: 241- 242).

Kaygusuz Abdâl'a göre aşk hakikate giden bir yoldur; bu yolun sonu ise fenâ ve bekâya varmaktadır. Aşk yolculuğu mecazdan hakikate uzanan bir süreçtir; bu yol hem aşk yoludur hem de melamet yoludur. Bu aşk yolculuğunun yolcusu olan insanın gönlü ise aşkın tecelligâhıdır. Kaygusuz, aşkı müsbet ve aşkın bir duygu durumu olarak kabul etmekte ve yüceltmektedir; aşk yolculuğundaki her türlü eziyetin de makbul ve muteber olduğunu belirtmektedir. Gönül, aşk ile mutludur ve aşktan hoşnuttur. Kaygusuz, melameti de müsbet bir duygu durumu olarak ifade etmektedir.

Sonuç

Kaygusuz Abdâl Dîvânı, aşkın hem insanî hem de ilâhî boyutunu iç içe işleyen bütüncül bir tasavvufî dünya görüşünü yansıtır. Vahdetivücut anlayışını merkeze alan Kaygusuz Abdâl'ın dizelerinde aşk, bir duygunun ötesinde bilgiye, varlığa ve hakikate ulaşmanın anahtarı olarak yer alır. Bu bağlamda Kaygusuz, aşkı Allah'a ulaşmanın en yüce vasıtası, insanın varlık basamaklarını aşmasının ruhsal bir biçimi olarak ele alır. Kaygusuz'un şiirlerinde aşk, "ben"nin erimesiyle "O"na dönüşen bir süreçtir; nefsin yok oluşu, hakikatin doğuşudur. Şairin anlayışında aşk, marifet kapısıdır; insanı benliğinden uzaklaştırarak ilâhî hakikate yaklaştırır. Bu bağlamda aşk hem içsel bir arayış hem de evrensel bir varoluşsal dönüşüm sürecidir. Ona göre ilâhî aşkın tecelli ettiği yer gönüldür ve aşk gönül rehberliğinde idrak edilen derin bir hâldir. Gönüldeki aşk nazarıyla bakıldığında sadece insan değil aynı zamanda evrendeki tüm varlıklar da Allah'a yönelmiş olur. Böylece gönülde başlayan aşk tüm varlık alemini kuşatan bir hakikat olarak vücut bulur.

Divandaki aşk söylemi, geleneksel tasavvufî semboller (şarap, meyhane, sevgili, derviş, mestlik vb.) özgün bir yorumla yeniden üretir. Bu semboller aracılığıyla aşk hem dünyevî hem de uhrevî bir deneyim alanı hâline gelir. Şairin dili sade ama anlam dünyası derindir, halkın anlayabileceği bir söyleyişle evrensel bir metafizik hakikati dile getirir.

Kaygusuz Abdâl Dîvânı'nda aşk, insanın Hakk'ta yok olup Hak ile bütünleşme arzusunun şiirsel ifadesidir. Bu aşk, ilâhî hakikati doğrudan deneyimlemesi ve bilmesi açısından sezgisel ve tecrübi bir bilgi olduğu kadar estetik bir yaratım sürecini de ifade eder. Kaygusuz'un ilâhî aşka dair bu yaklaşımı Alevi-Bektaşî şiirinde aşkın sadece bir tema değil, varoluşun temel ilkesi hâline getirdiğinin de bir kanıtıdır. Onun divanı, aşkı hem sözle hem de hâl ile dile getiren, mistik bilginin halk ruhuyla kaynaştığı ender bir metin olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, *Kaygusuz Abdâl Dîvânı*'nda

aşkın tasavvufi ve estetik boyutlarını bütüncül bir biçimde ele alması bakımından literatüre özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışma, şairin vahdetivücut anlayışını aşkı merkeze alan bir söylemle bütünleştirdiğini göstermekte ve Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde aşkın dönüştürücü işlevine ilişkin mevcut yaklaşımlara katkı sunmakta; geleneksel tasavvufi sembollerin Kaygusuz tarafından yeniden anlamlandırılışını metin merkezli bir okumayla derinleştirmektedir. Böylece makale, tasavvufi aşk kavramının şiirsel temsiline ilişkin mevcut çalışmaları yeni bir çerçevede genişletmekte ve Kaygusuz Abdâl'in düşünce dünyasının çağdaş literatürde daha kapsamlı biçimde konumlandırılmasına imkân vermektedir.

KAYNAKÇA

- AYVERDİ, İlhan (2010). *Kubbealtı Lügati-Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BOSTAN, İdris (1989). *Alanya*. TDVİA. Cilt: 2. İstanbul: TDV.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- FİĞLALİ, Ethem Ruhi (1990). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî (1955). *Kaygusuz Abdal: Hayatı, Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (2019). *Abdal Mûsa Velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (2020). *Kaygusuz Abdâl (Alaaddin Gaybî) Menâkıb-Nâmesi*. Ankara: TTK.
- GÜZEL, Abdurrahman (2022). *Şehzâde Alaâddin Gaybî Kaygusuz Abdâl Külliyyatı (Hayatı-Eserleri-Metin- Sözlük- Kaynaklar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İZ, Mahir (2024). *Tasavvuf*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad (1939). “Mısır’da Bektaşilik”. *Türkiyat Mecmuası*. (6). 13-39.
- KURNAZ, Cemal (2001). *Türk Tasavvuf Şiirinde Aşk ve İnsan Anlayışı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MUTÇALI, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- ÖGKE, Ahmet (2020). “Tasavvuf Terimleri”. *Tasavvuf El Kitabı*. Kadir Özköse (Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- SUNAR, Cavit (1978). *Ana Hatlarıyla İslam Tasavvufu Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TATAR, Hüsnîye ve TATAR, Taner (2014). “Aşka Semah Dönmek”. *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 1 (1). 47-65.
- ULUDAĞ, Süleyman (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.